

Софія Ольшанецька

Львівський національний університет імені Івана Франка, Україна

ДЖЕРЕЛА ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ СТАТУСУ ОСІБ, ЗАТРИМАНИХ У ЗВ'ЯЗКУ ІЗ НЕМІЖНАРОДНИМ ЗБРОЙНИМ КОНФЛІКТОМ

Sofia Olshanetska

Ivan Franko National University of Lviv, Ukraine

SOURCES FOR LEGAL REGULATION OF STATUS OF INDIVIDUALS DETAINED WITHIN NON-INTERNATIONAL ARMED CONFLICT

The article analyzes the main sources of international law, which regulate legal status of individuals detained in connection with armed conflict. The author pays attention to the fact of considerable sector fragmentation of international law concerning regulation of this issue, as far as it is regulated by norms of at least three branches, namely: international humanitarian law, international law of human rights and international criminal law. The article analyzes treaties regulating non-international armed conflicts: Additional Protocol II of 1977, Art. 3 of the Geneva Conventions of 1949 and main universal and regional documents which fix right for liberty and security of a person.

Key words: detained persons, non-international armed conflict, interned persons, Additional Protocol II of 1977, Art. 3 of the Geneva Conventions of 1949, international humanitarian law, international law of human rights, international criminal law.

Одним із найбільш актуальних питань в тому числі і для нашої держави є проблема регулювання правового статусу осіб позбавлених волі у зв'язку із збройним конфліктом. Для його вирішення серед іншого необхідно окреслити джерела міжнародного права які регулюють дане питання.

Розглядаючи питання про правове регулювання статусу осіб затриманих у зв'язку із неміжнародним збройним конфліктом слід зупинитися на джерелах міжнародного права якими регулюється дане питання.

Загалом, як вже неодноразово відзначалося в літературі правове регулювання збройних конфліктів неміжнародного характеру здійснюється на недостатньому рівні. Фактично, в більшості ситуацій застосовується лише стаття 3 спільна для чотирьох Женевських конвенцій 1949 р. (далі ст. 3 ЖК 1949 р.) В менш ніж у третині збройних конфліктів¹ її доповнює Додатковий протокол II 1949 р.² (далі - ДП II 1977 р.) Крім того, договори в сфері МГП містять ряд норм, які можуть застосовуватися до регулювання вузьких питань, що пов'язані з неміжнародними збройними конфліктами, як наприклад захист культурних цінностей, обмеження окремих засобів і методів ведення війни тощо. Тобто ситуацію, що склалася в сфері регулювання неміжнародних збройних конфліктів можна вважати критичною, особливо якщо врахувати той факт, що більшість сучасних збройних конфліктів належать саме до такого типу³.

Така ситуація є наслідком того, що значна кількість держав традиційно відносять такий тип конфліктів до сфери, яка охоплюється державним суверенітетом. Тому справедливими і надзвичайно актуальними видається питання, яке кілька десятиліть тому поставила одна із найбільш відомих дослідниць неміжнародних збройних конфліктів Р. Абі-Сааб: «Чи може міжнародне право на даному етапі його розвитку впливати на відносини що традиційно відносяться до сфери

1 Armed conflict. SIPRI. <<http://www.sipri.org/yearbook/2014/02>>.

2 Додатковий протокол до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується захисту жертв збройних конфліктів неміжнародного характеру від 8 червня 1977 року. *Офіційний сайт Верховної Ради України*. <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_200>.

3 Щорічник СІПРІ (2013). *Озброєння, роззброєння та міжнародна безпека*, 38-55.

національного суверенітету? Адже внутрішньодержавні конфлікти є ситуаціями, які сильніше за інші зачіпають чуттєві струни національного суверенітету¹».

Дане питання є особливо актуальним в контексті правового регулювання захисту осіб затриманих у зв'язку із неміжнародним збройним конфліктом, адже на відміну від міжнародних збройних конфліктів, які фактично повністю регулюються нормами міжнародного права, неміжнародні конфлікти – регулюються як нормами міжнародного, так і національного права. Така ситуація склалася історично, адже до прийняття ст. 3 ЖК 1949 р. неміжнародні збройні конфлікти відносилися до виключної сфери регулювання національного права. На сьогодні роль норм національного права є високою, оскільки не всі норми міжнародного права є самовиконуваними, і найчастіше для їх реалізації необхідною є їх імплементація в національне законодавство. Так до прикладу, ч. 1(d) ст. 3 ЖК 1949 р. передбачає «засудження та застосування покарання без попереднього судового рішення, винесеного судом, який створено належним чином і який надає судові гарантії, визнані цивілізованими народами як необхідні». Що ж слід розуміти під «судом, який створено належним чином» визначається джерелами як міжнародного, так і національного права. Те саме стосується і застосування ст. 6 ДП II 1979 р. яка передбачає порядок кримінального переслідування. Однак, слід відзначити, що оскільки в сучасному міжнародному праві утвердився принцип примату міжнародного права, то в випадку суперечності норм міжнародного і національного права перевага повинна надаватися нормам першого. Крім того, в більшості держав національне законодавство не містить норм, які покликані регулювати відносини в період збройних конфліктів чи особливості його застосування в таких ситуаціях (у декількох держав де існує таке законодавство воно приймалося уже *post factum* у процесі збройного конфлікту або після його завершення). На думку деяких вчених навіть порушення принципу примату норм міжнародного права, за умови строгого дотримання норм національного права у більшості випадків не призведе до порушення норм міжнародного права, оскільки національне законодавство як правило передбачає більш високі стандарти захисту прав людини, а ніж норми міжнародного права, що застосовуються під час збройних конфліктів.

Якщо ж аналізувати джерела міжнародного права, що регулюють статус осіб затриманих у зв'язку із збройним конфліктом, то слід відмітити значну галузеву фрагментацію таких норм. Так, зокрема основною галуззю, яка покликана регулювати збройні конфлікти безперечно є міжнародне гуманітарне право (далі – МГП). Проте, значний обсяг норм, що визначають чи конкретизують окремі права осіб затриманих у зв'язку із неміжнародним збройним конфліктом містяться в актах міжнародного права прав людини (МППЛ), зокрема, Пакті про громадянські та політичні права 1966 р.², регіональних конвенціях з прав людини тощо. Досить багато норм міститься джерелах в міжнародного кримінального права (далі-МКП). Окремі норми належать до інших галузей міжнародного права. Зважаючи на це видається за необхідне проаналізувати основні акти, якими регулюється статус осіб затриманих у зв'язку із неміжнародним збройним конфліктом.

Попри це МГП є основною «спеціалізованою» галуззю міжнародного права, основне завдання якої є регулювання захисту прав людини під час збройних конфліктів³. І хоча дана галузь виникла відносно давно, довгий час питання про статус осіб затриманих у зв'язку із неміжнародним збройним конфліктом не водило в сферу його регулювання. Ситуація змінилася в 1949 р. з прийняттям чотирьох Женевських конвенцій про захист жертв війни⁴. Дані документи були присвячені регулюванню міжнародних збройних конфліктів, однак містили ст. 3 спільну для усіх чотирьох Конвенцій, яка передбачала захист осіб у неміжнародних збройних конфліктах.

Ст. 3 ЖК 1949 р. досить часто називають міні конвенцією⁵, оскільки вона повинна була б

¹ Аби-Сааб, Р. (2000). *Гуманитарное право и вооружение конфликты. Истоки и эволюция международной регламентации*. Москва: МККК, 13.

² Міжнародний пакт про громадянські та політичні права 1966 р. *Офіційний сайт Верховної Ради України*. < http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_043>.

³ Бухмин, С.В. (2005). *Применение норм международного гуманитарного права в вооруженных конфликтах с участием сил ООН*: диссертация на соискание ученой степени кандидата юридических наук: 12.00.10. Казань, 14-18.

⁴ Егоров, С.А. (1999). *Вооруженные конфликты и международное право*: диссертация на соискание ученой степени доктора юридических наук. Москва, 147-148.

⁵ Репецкий, В., Лисик, В. (2006). Тероризм і міжнародне право. *Вісник ЛНУ. Серія «міжнародні відносини»*, 16, 87-92.

самостійно врегулювати всі відносини, що виникли у зв'язку із неміжнародним збройним конфліктом. По суті, саме з появою ст. 3 в міжнародному праві з'явилося поняття неміжнародного збройного конфлікту в сучасному розумінні.

Хоча у тексті ст. 3 ЖК 1949 р. прямо не використано термін «особа свобода яких обмежена у зв'язку із збройним конфліктом», там говориться про «осіб, які утримуються під арештом». Слід також звернути увагу на той факт, що стаття не передбачає якихось особливих гарантій для такої категорії осіб, крім заборони засудження та застосування покарання без попереднього судового рішення, винесеного судом, який створено належним чином і який надає судові гарантії, визнані цивілізованими народами як необхідні. Також слід наголосити, на тому що сама норма сформульована таким чином, що передбачає перелік дій, які заборонено вчиняти по відношенню до підзахисних осіб.

Кілька слів слід також сказати про сферу застосування ст. 3 ЖК. У самому її тексті про це нічого не говориться. З аналізу практики її застосування слідує, що вона застосовується при регулюванні збройних конфліктів неміжнародного характеру, тобто у випадках коли існує збройний конфлікт між урядовими силами та антиурядовою групою, чи кількома таким групами. Територіально її дія поширюється на територію тієї держави де триває конфлікт. Що ж до часу її застосування, то вона починає діяти з моменту виникнення збройного конфлікту і до його закінчення. У випадку якщо після закінчення збройного конфлікту під контролем в воюючої сторони залишаються особи, які користувалися захистом ст. 3 ЖК 1949 р. то вона продовжує поширюватися на них, аж до моменту їх звільнення.

Таким чином, ст. 3 ЖК 1949 р. створила достатньо гнучкий механізм, який на думку П. Гассера був кращим в свій час для регулювання неміжнародних збройних конфліктів, оскільки лише за рахунок такого максимально широкого формулювання створено можливість в кожному окремому випадку вимагати її дотримання.¹ Саме завдяки їй, держава, яка затримує особу у зв'язку із збройним конфліктом вперше в історії змушена була надавати такій особі хоча б мінімальні права. На думку деяких вчених ст. 3 ЖК 1949 р. встановлює мінімальний гуманітарний стандарт², нижче якого держава не може опускати планку захисту прав людини навіть в умовах збройного конфлікту.

Також слід звернути увагу на те, що згідно ст. 3 ЖК 1949 р., «кожна зі сторін конфлікту повинна застосовувати, як мінімум, такі положення». Але цілком очевидно, що у внутрішньому збройному конфлікті лише одна зі сторін, а саме уряд, є учасником ЖК 1949 р. Інша або інші сторони, що ведуть збройну боротьбу з урядом, такими учасниками не є. І, тим не менш, ст. 3 ЖК 1949 р., а також резолюція ООН № 2444 від 19 грудня 1968 р.³ зобов'язують всі сторони, що беруть участь в конфлікті застосовувати норми цих Конвенцій.

Другим найбільш важливим документом, що покликаний врегулювати захист прав людини у зв'язку із неміжнародним збройним конфліктом є Додатковий протокол до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується захисту жертв збройних конфліктів неміжнародного характеру від 8 червня 1977 року. Даний документ дещо по новому підійшов до регулювання питань захисту осіб позбавлених волі у зв'язку із збройним конфліктом порівняно з ст. 3 ЖК 1949 р.

Перше, на що слід звернути увагу це те, що він окремо виділив таку категорію, як «позбавлених волі у зв'язку із збройним конфліктом». Також, крім загальних гарантій якими користуються всі особи Протокол окремо виділяє особливі права цієї категорії. Цьому питанню присвячено дві статті, а саме: ст. 5 Особи, свобода яких обмежена і ст. 6 Кримінальне переслідування.

Значним недоліком даного документу є обмежена сфера його застосування в порівнянні із загальною ст. 3 ЖК 1949 р. Так відповідно до ст. 1. Протокол розвиває й доповнює ст. 3, загальну для Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року не змінюючи існуючих умов їх застосування, застосовується до всіх збройних конфліктів, які не підпадають під дію статті 1 Додаткового протоколу I 1977 р., і відбуваються на території будь-якої Високої Договірної Сторони між її збройними силами або іншими організованими збройними групами, які, перебуваючи під відповідальним командуванням, контролюють частину її території, що дає їм змогу здійснювати безперервні й погоджені воєнні дії та застосовувати цей Протокол. Таким чином, ДП II 1977 р.

¹ Gasser, H.-P. (1991). *Einführung in das humanitäre Völkerrecht*. Bern, Stuttgart, Wien, 7.

² Lombardi, A.V. (1976). *Bürgerkrieg und Völkerrecht*. Berlin, 346.

³ Резолюція ГА ООН Уважение прав человека в период вооруженных конфликтов от 19 декабря 1968 года UN Doc A/RES/2444 (XXIII)

встановлює, що сфера його застосування обумовлена наявністю під час неміжнародного збройного конфлікту критеріїв, які стосуються антиурядових сил. Вони повинні: 1) перебувати під відповідальним командуванням; 2) контролювати частину території держави, 3) здійснювати безперервні й погоджені воєнні дії 4) мати змогу застосовувати цей Протокол. Наявність таких умов суттєво звузила сферу його застосування, оскільки переважна більшість неміжнародних збройних конфліктів не досягають такого ступеня інтенсивності і «антиурядові сили» не виконують вказаних критеріїв. Якщо ж говорити про часові та територіальні критерії їх застосування, то вони аналогічні ст. 3т ЖК 1949 р.

Ще одним із джерел МГП про яке слід згадати в контексті розгляду даного питання є Женевські конвенції 1949 р та додатковий протокол I 1977 р. Загальновідомо, що норми цих договорів застосовуються до регулювання лише міжнародних збройних конфліктів (за винятком ст. 3 ЖК). Однак, на практиці можливі два випадки коли можна говорити про обмежене застосування даних договорів для регулювання неміжнародних збройних конфліктів.

По-перше, п.2 ч.2 ст. 3 ЖК 1949 р. передбачає можливість сторін неміжнародного збройного конфлікту шляхом укладення спеціальних угод докладати зусиль з метою введення в дію всіх або частини інших положень ЖК 1949 р., а оскільки переважна більшість держав є учасниками Додаткового протоколу, то видається логічним, що і його норми поширювати на такі випадки. З іншої сторони в історії міжнародного права є всього кілька прецедентів подібних угод. Найбільш відомими з них є домовленості між сторонами конфлікту на території колишньої Югославії¹.

По-друге, досить часто на практиці виникає ситуація, що зрозуміти зміст тої чи іншої норми МГП, яка регулює неміжнародні збройні конфлікти є неможливо без посилання на норми, що регулюють міжнародні збройні конфлікти. Так, до прикладу Міжнародний кримінальний трибунал для колишньої Югославії кваліфікував цей конфлікт як міжнародний². І один із аргументів на користь цього стало те, що в іншому разі для кваліфікації того чи іншого діяння все одно Трибунал змушений буде звертатися до Женевських конвенцій. Крім того, ст. 3ЖК 1949 р. та ДП II 1949 р. містять відсилання на Женевські конвенції 1949 р. та Додатковий протокол I. Так наприклад ст. 1 ДП II 1949 р. визначаючи сферу дії документу говорить, що він поширюється на всі конфлікти які не підпадають під дію ст. 1 Додаткового протоколу I до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року.

Важлива роль у регулюванні захисту прав людини, в тому числі осіб свобода яких обмежена мали б відігравати дво- та багатосторонні угоди, які держави укладають між собою для більш детального врегулювання окремих питань. Проте, таких угод було укладено всього кілька і стосувалися вони як правило вузького переліку питань. Як правило, слід згадати угоди про закінчення збройного конфлікту. Саме в таких документах найчастіше містяться положення про звільнення осіб затриманих у зв'язку із збройним конфліктом. Так, зокрема Угода між Національним Урядом Колумбії і Революційними військовими силами Колумбії – Армією народу – від 2 червня 2001 р.³ передбачає обмін захоплених осіб (згідно Угоди – полонених)⁴. Подібні положення містяться і в інших міжнародних угодах, зокрема у Мирній угоді щодо Боснії та Герцеговини 1995 року⁵. Сюди ж слід віднести і Белфастські угоди від 10 квітня 1998 р⁶. якою припинено конфлікт в Північній Ірландії.

Ще одним із важливих джерел МГП, які регулюють статус осіб, свобода яких обмежена у зв'язку із збройними конфліктами є звичаєві норми. У 2004 р. група вчених під егідою МКЧХ завершила перший етап масштабного дослідження звичаєвого МГП видавши результати цієї роботи

¹ *Yugoslavia/Croatia, Memorandum of Understanding of November 27, 1991; Bosnia-Herzegovina Agreement No. 1 of May 22, 1992*

² *Prosecutor v. Tadić (IT-94-AR72), A. Ch. Decision on the Defence Motion for Interlocutory Appeal on Jurisdiction, 2 Oct. 1995.*

³ *Acuerdo entre el gobierno nacional y las FARC-EP (02 de Junio de 2001).*
<<http://www.farcep.org/?node=2,1718,1>>.

⁴ Лисик, В. (2012). *Правовий статус Міжнародного комітету Червоного Хреста у міжнародному праві.* Одеса: Фенікс, 40.

⁵ Лисик, В. (2006). *Правові підстави діяльності Міжнародного комітету Червоного Хреста. Вісник Львівського університету. Серія міжнародні відносини, вип. 18, 133-134.*

⁶ *The Agreement reached in the multi-party negotiations 10 April 1998.*

спеціальною книгою у двох томах¹. Вченими було вивчено практику 50 держав, які найчастіше застосовували норми МГП. За результатами цього дослідження вдалося встановити наявність 161 звичаєвої норми МГП.

Значна кількість їх стосується і статусу осіб свобода яких обмежена у зв'язку із збройним конфліктом. У ньому навіть міститься окремий розділ присвячений особам, свобода яких обмежена, який містить норми з 118 по 128.

При цьому було встановлено, що переважна більшість норм застосовується як під час міжнародних, так і неміжнародних збройних конфліктах. Як справедливо зазначають автори даного дослідження самим значимим вкладом звичаєвого МГП в регламентацію неміжнародних збройних конфліктів є те, що воно виходить далеко за рамки положень Додаткового протоколу II 1949 р.² Із даного дослідження випливає, що практика сприяла формуванню ряду більш деталізованих норм ніж ті, що містяться в ст. 3 ЖК 1949 р. та ДП II 1977 р. а це в свою чергу заповнило досить суттєві пробіли щодо регулювання неміжнародних збройних конфліктів, в тому числі статусу осіб свобода яких обмежена у зв'язку із збройними конфліктами.

Прогалини в регламентації ведення військових дій ДП II 1977 р. багато в чому були заповнені завдяки практиці держав, яка викликала до життя норми, аналогічні положенням Додаткового протоколу I 1977 р., але застосовувані в неміжнародних збройних конфліктах. Вони охоплюють базові принципи ведення військових дій і включають в себе норми, що стосуються осіб і об'єктів, які користуються спеціальним захистом, і конкретних методів ведення військових дій³, а також статусу осіб свобода яких обмежена. Так, наприклад, згідно норми 126 дослідження цивільні інтерновані особи мають право на зустрічі з близькими родичами.

З іншої сторони, як автори так і критики даного дослідження відмічають, що його навряд чи можна вважати повним, як з точки зору охоплених норм, та і вивчення практики держав⁴. Тому одразу після публікації першої редакції збірника дослідники приступили до другого етапи який закінчився минулого року.

Примітним є той факт, що одразу після завершення дослідження кілька держав послалися на ці норми для обґрунтування своєї міжнародно-правової позиції. Є приклади посилання на звичаєві норми в національному законодавстві та судовій практиці держав. Усе це свідчить про сприйняття дослідження як джерела МГП. З іншої сторони, США завернулись до МКЧХ з листом⁵, в якому розкритикували, як методу, так і результати дослідження і заявив, що не вважає себе зв'язаним даним документом.⁶

Однак говорячи про результати даного дослідження в частині визначення статусу осіб, свобода яких обмежена у зв'язку із збройним конфліктом, то слід відзначити, що МКЧХ чітко розуміє, що того регулювання, яке встановлено даним дослідженням явно недостатньо. Саме тому як згадувалося вище починаючи з 2008 р МКЧХ активно працює над питанням розробки нового документа, який би повинен був більш комплексно і повно врегулювати питання пов'язані із захистом цієї категорії осіб. За попередніми даними, проект такого документу має бути обговорено

¹ Henckaerts, Jean-Marie, Doswald-Beck, Louise (ed.) (2005). *Customary International Humanitarian Law, volume 1: Rules*. Cambridge University Press.

² Хенкертс, Ж.-М. (2005). Исследование об обычном международном гуманитарном праве: лучше понимать и полнее соблюдать нормы права во время вооруженного конфликта. *Международный журнал красного креста, выдержка из тома 87*, 18.

³ Хенкертс, Ж.-М. (2005). Исследование об обычном международном гуманитарном праве: лучше понимать и полнее соблюдать нормы права во время вооруженного конфликта. *Международный журнал красного креста, выдержка из тома 87*, 18.

⁴ Гнаговский, Н.Н. (2009). Обычай как источник современного международного гуманитарного права. *Альманах международного права*, 126-127.

⁵ U.S. Initial Reactions to ICRC Study on Customary International Law. A Letter to Dr. Jakob Kellenberger, President, International Committee of the Red Cross, dated November 3, 2006, from John Bellinger, III, Legal Adviser, Department of State, and William Haynes II, General Counsel, Department of Defense; Беллингер, Джон Б., Хейнс, Уильям Дж. (2008). *Отклик правительства США на исследование Международного Комитета Красного Креста «Обычное международное гуманитарное право»*. МКЧХ.

⁶ Хенкертс, Ж.-М. (2007). Обычное международное гуманитарное право: ответ на комментарии США. *Международный журнал Красного Креста, том 89, номер 866*, 37-55.

в грудні 2015 р. на Міжнародній конференції Червоного Хреста.¹

Ще одним джерелом міжнародного права, яке відіграє певну роль у захисті прав осіб свобода яких обмежена є доктрина. Проте одразу слід відмітити її опосередкований вплив на регулювання захисту даної категорії осіб. Як правило, це відбувається шляхом впливу доктринальних положень на національну чи міжнародну правотворчість коли розробляється проект відповідного акту. Однак, як справедливо відзначає Лисик В. особливе місце серед доктринальних джерел займає доктрина МКЧХ, яка набагато частіше використовується на практиці у процесі регулювання відносин ніж того можна було б чекати від доктрини розробленої в рамках неурядової організації. Серед основних положень цієї доктрини, які стосуються захисту осіб свобода яких обмежена є положення що передбачає права МКЧХ та інших неупереджених гуманітарних організацій відвідувати всі місця де утримуються особи позбавлені волі², а також право цих організацій проявляти гуманітарну ініціативу³.

Отже підсумовуючи все вищенаведене слід відмітити, що норми міжнародного права не достатньо повно регулюють захист осіб, свобода яких обмежена у зв'язку із збройними конфліктом. Попри це навіть наявного регулювання достатньо для забезпечення цим особам мінімуму прав, який необхідний для їх виживання.

References

1. Abi-Saab, R. (2000). *Gumanitarnoe pravo i vooruzhennye konflikty. Istoki i ehvoljucija mezhdunarodnoj reglamentacii*. Moskva: MKKK.
2. Bellinger, Dzhon B., Khejns, Uil'jam Dzh. (2008). *pravitel'stva SSHA na issledovanie Mezhdunarodnogo Komiteta Krasnogo Kresta «Obychnoe mezhdunarodnoe gumanitarnoe pravo»*. Moskva: MKKK.
3. Bukhmin, S. V. (2005). *Primenenie norm mezhdunarodnogo gumanitarnogo prava v vooruzhennykh konfliktakh s uchastiem sil OON: dissertacija na soiskanie uchenoj stepeni kandidata juridicheskikh nauk: 12.00.10. Kazan'*.
4. Vpliv Mizhnarodnogo komitetu Chervonogo Khresta na formuvannja doktrini gumanitarnogo prava (2007). *Visnik L'vivs'kogo universitetu. Serija mizhnarodni vidnosini, vip. 21, 143-151*.
5. Gnatovskij, N. N. (2009). *Obychaj kak istochnik sovremennogo mezhdunarodnogo gumanitarnogo prava. Al'manakh mizhnarodnogo prava*.
6. *Dodatkovij protokol do Zhenevs'kikh konvencij vid 12 serpnja 1949 roku, shcho stosuet'sja zakhistu zhertzv zbrojnikh konfliktiv nemizhnarodnogo kharakteru vid 8 chervnja 1977 roku. Oficijnij sajt Verkhovnoi Radi Ukraini.* <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_200>. Egorov, S. A. (1999). *Vooruzhennye konflikty i mezhdunarodnoe pravo: dissertacija na soiskanie uchenoj stepeni doktora juridicheskikh nauk. Moskva*.
7. Lisik, V. (2006). *Pravovi pidstavi dijalnosti Mizhnarodnogo komitetu Chervonogo Khresta. Visnik L'vivs'kogo universitetu. Serija mizhnarodni vidnosini, vip. 18, 133-134*.
8. Lisik, V. (2012). *Pravovij status Mizhnarodnogo komitetu Chervonogo Khresta u mizhnarodnomu pravi*. Odesa: Feniks.
9. *Mizhnarodnij pakt pro gromadjans'ki ta politichni prava 1966 r. Oficijnij sajt Verkhovnoi Radi Ukraini.* <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_043>.
10. *Pravo Mizhnarodnogo komitetu Chervonogo Khresta na iniciativu (2006). Visnik L'vivs'kogo universitetu. Serija mizhnarodni vidnosini, vip. 19, 154-160*.
11. *Rezoljucija GA OON Uvazhenie prav cheloveka v period vooruzhennykh konfliktov ot 19 dekabnja 1968 goda UN Doc A/RES/2444 (XXIII)*
12. Repec'kij, V., Lisik, V. (2006). *Terorizm i mizhnarodne pravo. Visnik LNU. Serija «mizhnarodni vidnosini», 16, 87-92*.
13. Khenkerts, Zh.-M. (2005). *Issledovanie ob obychnom mezhdunarodnom gumanitarnom prave: luchshe ponimat' i polnee sobljodat' normy prava vo vrem vooruzhennogo konflikta. Mezhdunarodnyj zhurnal krasnogo kresta, vyderzhka iz toma 87*.
14. Khenkerts, Zh.-M. (2007). *Obychnoe mezhdunarodnoe gumanitarnoe pravo»: otvet na kommentarii SSHA. Mezhdunarodnyj zhurnal Krasnogo Kresta, tom 89, nomer 866, 37-55*.
15. Shchorichnik SIPRI (2013). *Ozbroiennja, rozzbroiennja ta mizhnarodna bezpeka*.
16. *Acuerdo entre el gobierno nacional y las FARC-EP (02 de Junio de 2001)*.

¹ Detention in non-international armed conflict: The ICRC's work on strengthening legal protection. <<https://www.icrc.org/en/document/detention-non-international-armed-conflict-icrcs-work-strengthening-legal-protection-0>>.

² Вплив Міжнародного комітету Червоного Хреста на формування доктрини гуманітарного права (2007). *Вісник Львівського університету. Серія міжнародні відносини, вип. 21, 143-151*.

³ Право Міжнародного комітету Червоного Хреста на ініціативу (2006). *Вісник Львівського університету. Серія міжнародні відносини, вип. 19, 154-160*.

<<http://www.farcep.org/?node=2,1718,1>>.

17. Armed conflict. *SIPRI*. <<http://www.sipri.org/yearbook/2014/02>>.

18. Detention in non-international armed conflict: The ICRC's work on strengthening legal protection.

<<https://www.icrc.org/en/document/detention-non-international-armed-conflict-icrcs-work-strengthening-legal-protection-0>>.

19. Gasser, H.-P. (1991). *Einführung in das humanitäre Völkerrecht*. Bern, Stuttgart, Wien.

20. Henckaerts, Jean-Marie, Doswald-Beck, Louise (ed.) (2005). *Customary International Humanitarian Law, volume 1: Rules*. Cambridge University Press.

21. Lombardi, A.V. (1976). *Bürgerkrieg und Völkerrecht*. Berlin.

22. *Prosecutor v. Tadić (IT-94-AR72)*, A. Ch. Decision on the Defence Motion for Interlocutory Appeal on Jurisdiction, 2 Oct. 1995.

23. *The Agreement reached in the multi-party negotiations 10 April 1998*.

24. U.S. Initial Reactions to ICRC Study on Customary International Law. A Letter to Dr. Jakob Kellenberger, President, International Committee of the Red Cross, dated November 3, 2006, from John Bellinger, III, Legal Adviser, Department of State, and William Haynes II, General Counsel, Department of Defense

25. *Yugoslavia/Croatia, Memorandum of Understanding of November 27, 1991*.

26. *Bosnia-Herzegovina Agreement No. 1 of May 22, 1992*